

stånd hade troligen även dessa kyrkor förvandlats till patronatskyrkor.

Utrymmet tillåter mig inte att kommentera alla antologins artiklar. Men jag vill ändå avslutningsvis beröra den som jag är benägen att se som pärlan i samlingen, nämligen kulturgeografen Henrik Svenssons uppsats "Själv-mord och brända gårdar. Mytbildning kring skifte och avhysning. Exemplet Borrestad 1848". Den behandlar ett ämne som är ganska litet undersökt, nämligen vad som hände med de landbönder på godsens, vars gårdar under 1800-talet drogs in under säteriets eget bruk. Med godsens huvudgårdars expansion och med växlingen av bönders och torparens dagsverken mot fast anställda lantarbetare var ju scenariot med avhysningar ingalunda ovanligt.

Henrik Svensson har gjort en mikrostudie av vad som hände 1848, när Borrestads by under Maltesholms gods i Östra Sönnarslövs socken i östra Skåne upplöstes. Före upplösningen bestod byn av 31 gårdar tätt samlade i ett backläge intill Linderödsåsen, omgiven av åkervångar och fäladsmark. Byn revs och idag finns inga nämnvärda spår efter den. Marken drevs nu i stället av en förvaltare på Borrestads gård, som först tycks ha bott på en av de gamla gårdarna. Först 1927 tillkom en ny huvudbyggnad ett stycke från den gamla byplatsen, så ståndsmässig att den brukar kallas Skånes sista "slot".

Efter upplösningen av byn drevs jordbruket på Borrestad av torpare. Ett trettiotal torp uppfördes, huvudsakligen på den gamla fäladsmarken. Men var det de gamla bönderna som blev torpare? Ganska många av byns gamla bönder dog på 1840-talet eller var för gamla för att fortsätta bruka jorden. 18 bönder var dock tillräckligt unga och arbetsföra för att ha en valmöjlighet. Det visade sig att hälften av dem valde att bli torpare, medan den andra hälften flyttade från trakten. Och det är i analysen av individernas val som uppsatsen blir riktigt intressant.

Åldern tycks inte ha haft någon betydelse. Den viktigaste faktorn, som bestämmer om man flyttar eller inte, är i stället om man är född i Borrestad. Litet förenklat kan man säga att de makar som bägge är födda i Borrestad väljer att stanna som torpare. De som bägge är födda på annan ort väljer att flytta. Det gör även de par, där mannen är född på annan ort men kvinnan i Borrestad. Den enda riktigt splittrade gruppen är den, där mannen är född i Borrestad och kvinnan på annan ort. Här flyttar 3 par, medan 4 par blir kvar som torpare.

Svensson har följt dem som flyttat från trakten. Det visar sig en smula överraskande, att bara två av nio utflyttade par sökte sig till en ort där någon av dem bott

tidigare. "Det verkar alltså som om sociala kontaktnät och lokalkännedom spelat en långt mindre roll i beslutet att flytta än enbart det faktum att man tidigare har rört på sig." Ännu intressantare är att ingen av de utflyttade byter ner sig socialt. De får liknande arrendegårdar som de haft i Borrestad, några blir t.o.m. självägande bönder. Inte heller de som stannade kvar som torpare fick det påfallande mycket sämre. Svensson kan inte finna spår av misär eller social nedklassning som en följd av avhysningen.

Sådan social misär var vad författaren hade väntat sig. Titelns ord om "själv-mord och brända gårdar" anspelar på vad ortens folktradition ger för bild av upplösningen av Borrestads by 1848. Lokalhistorisk forskning målar med breda penseldrag upp en dystert bild av det öde bönderna gick till mötes. Men det är alltså en bild som det historiska källmaterialet ingalunda bekräftar. Svensson nämner Sigurd Erixons studier av skiftet i Kila by och dess efterräkningar som ett exempel på en författare som givit en motsvarande eländesbild. För etnologisk forskning, som ofta arbetar med den folkliga traditionens bild av det förflutna, är Henrik Svenssons uppsats särdeles tänkvärd.

Mats Hellspong, Stockholm

Jakob Christensson: *Konsten att resa: Essäer om lärda svenska resenärer*. Atlantis, Stockholm 2001. 266 s., ill. ISBN 91-7486-521-8.

Med boken *Konsten att resa: Essäer om lärda svenska resenärer* vill Jakob Christensson, genom, som han skriver: "ett antal delstudier huvudsakligen fånga resandets svenska kulturhistoria från strax efter det att Linné och hans adepter mödosamt till häst inventerar rikets resurser och ger sig ut på vågsamma segelfärder till världens alla hörn till det att resandet tar ny form i och med ånglokens och ångfartygens entré." Denna ambitiösa programförklaring, med den bestämda formen "resandets svenska kulturhistoria" och det rymligt och undflyende "huvudsakligen" spänner vitt. Det tycks ligga ett löfte här om något mera än det redan i "resandets svenska kulturhistoria" enorma projektet.

Ett annat sätt att presentera boken är att säga att den består av fyra ganska trevliga uppsatser av Christensson, vars lärdom är imponerande och vars ironiska humor präglar hans texter. Boken ger avslutningsvis några "smakprov" på citat ur resebrev författade av de

fyra lärda polyhistorer som Christensson valt att porträttera.

Konsten att resa är en trevlig bok i vilken läsaren efter förordet får läsa uppsatsen "Resor på modet", där författaren redogör något för sjuttonhundratalets intresse för den stora världen bortom Sverige. Att resa och genom självsyn ta del av nytt och gammalt, av naturens och kulturens under, blev en viktig del av tidens encyklopediska kunskapsamlande.

Andra uppsatsen, "Världen vidgas från sängkanten", handlar om den egendomliga, den spränglärde, självaste stormästaren bland sjuttonhundratalets skildrare av all världens natur och kulturer, den för korsdrag och tvättvatten skräckslagne Samuel Ödmann. Den hypokondriska professorn tillbringade nära fyrtio år i sängen, reste enbart i tanken och i böckernas värld, liggande i ett överhettat sovrum från och i vilket han förrättade sina gärningar som predikant, professor, naturforskare, översättare, författare och mycket annat.

Bokens tredje uppsats handlar om Jacob Jonas Björnståhl och Uno von Troil som båda reste, "I öster- och västerled", så att säga på riktigt, som också skrev därom, och som är exotiska just genom den exotism och primitivism som präglade deras syn på det främmande.

Den sista uppsatsen har rubriken "I nordligt väderstreck" och handlar om Sven Nilsson som 1816 företog sin första stora expedition som gick till Lofoten. 92 år gammal utmärkte sig Nilsson som minnesresenär när han lät publicera sin skildring av denna resa till häst och med pudelhund i följe. Det var Nilsson som genom en sammanblandning av de mytiska namnen Baal och Balder förfäktade ståndpunkten att Skandinavien urinvånare varit feniker. Nilsson var även den av de forskare och skribenter som Christensson skriver om som levde sent nog att få resa med ångdrivna fordon.

Hugade läsare som möjligen oroas av så övergående och tidstypiska företeelser som postkoloniala, representationskritiska eller genusteoretiska perspektiv finner i *Konsten att resa: Essäer om lärda svenska resenärer* en lektyr som inte besväras. Har överhuvudtaget teoretiska och metodologiska byggnadställningar stått där under arbetets gång, så har de effektivt demonterats inför publiceringen.

Jag vet inte i vilket ärende Christensson är ute; av formen är det lätt att tro att i denna bok talar sjuttonhundratalets kulturhistoria, som genom en sorts akademiskt buktaleri (Kierkegaard), genom Christenssons neutrala penna. Häremot talar författarens ironiska ton (om jag läser rätt, det kanske inte finns någon ironi?)

och det närgångna porträtterandet av huvudpersonerna. Jag är ingen motståndare av ironi, men betraktar den som ett metodiskt grepp som är svårt att hantera; den blir lätt en sorts beslöjande av författarsubjektet, en röstförvrängare.

Essän som genre erbjuder ju annars möjligheter till författarens personliga reflexioner över textens aktualitet i relation till den egna existensen; författaren kan träda fram och identifiera sig som ett *Jag*. För egen del känner jag nog mest igen mig hos och blir mest berörd av den sängliggande neurotikern Ödmann, samtidigt som jag också känner igen mig i etnocentrismen och exotismen hos andra av bokens huvudpersoner. I vad mån Christensson känner sig berörd vet jag inte; hans motiv för att författa föreliggande arbete förblir höljd i dunkel.

Erik Nagel, Stockholm

Christer Winberg: *Hur Västsverige blev västsvenskt*. Humanistiska fakulteten, Göteborgs universitet 2000. 257 s., ill. ISBN 91-630-9120-8.

Det här är en bok man blir glad av att läsa. Inte för att den bjuder på några lustigheter, inte alls, utan för att författaren öppnar ens ögon för stora och viktiga sammanhang i svensk socialhistoria och kulturforskning. I fokus står en diskussion om hur man kan karaktärisera det väst- och sydvästsvenska agrarsamhällets omvandlingar under 1800-talet, sedda mot bakgrund av ett annorlunda Östsverige. Det centrala resonemanget underbyggs med hjälp av strategiska utblickar mot medeltid och nutid. Boken är i vissa stycken en partsinlaga med vilken författaren rycker ut för att undsätta ett Sydvästsverige som av en äldre generation etnologer och vissa samtida socialhistoriker åsatts epitet som konservativt, stillastående och föga innovationsbenäget. I förbifarten levererar författaren en senkommen kritisk granskning av de diffusionistiska idéer som dominerade svensk etnologi under en femtiårsperiod 1920–1970 för att därefter begravas i tysthet.

Det är fascinerande att följa Winberg när han visar hur moderna marknadsprinciper från 1820-talet kom att dominera agrarsamhällets omvandling i Sydvästsverige. Processen hade förberetts under tidigare decennier genom böndernas gradvisa övertagande av en allt större del av frälsejorden. Nu accelererade utvecklingen som ett svar på externa impulser från världsmarknaden. Det importerade bomullsgarnet skapade basen för hemvä-